

Erdei Ferencre emlékezünk

VÁROS ÉS FIA

Korán kezdte, holtáig vállalta, soha nem rühellte a prófétaságot. Nem hivatásos iskolák nevelték azzá. Nem is nevelhették. Maga írja, hogy a sokra tartott makai gimnáziumban és a szegedi egyetemen értésére adták: „...ha már diák lettem, akkor be kell illeszkednem az értelmiségi hivatás kötelmei közé, s nem maradhatok továbbra is paraszt és nem lehetek igazán a munkások barátja.” Szerencsére a diák édesapja „elleniskolát” adott otthon. A fiú minden paraszti munkában kiadósan részt vett, megtanulta a földművelést, kaszálást, állatgondozást, asztagrakást. A paraszti szakmát. S főként megtanult keményen dolgozni, miközben gimnáziumot, majd egyetemet járt, a kötelezőnél sokkalta több ismeretet kazalozva be, mintegy tudatosan készülve a prófétaságra. Megpróbálta a legnehezebbet: saját hazájában saját népét, hagyás testvéreit szolgálni ésszel, tehetséggel, munkával. Szaladt haza, mint az újonc diák, hogy a tanult leckét legelsőre az édesanyának mondhassa el.

Tudja azt a magunkfajta, kisablakú házból indult értelmiségi, mit jelent bizonyítani szülők, testvérek előtt. Szentírásként elfogadják a jött-ment idegen szavát, mélységesen tisztelik a messziről jött orvost, tanítót, agronómust, mégha a hitványabbak közül való is. Nem így a sajátjukat, mert az csak a mi Ferkónk, Imrénk, Miskánk. Ahogy erre felé mondják: a gyerekek. A fiatal Erdei Ferenc is tudhatta ezt, mégis hazament, vállalva havi ötven pengőért az ingatag lábakon álló hagymaszövetkezet ügyvezető igazgatói tisztét, s hozzá még a kísérleti telep vezetését is. Tette mindezt a *Futóhomok* sikere után, amikor más városban, más vidéken minden bizonnyal különöz egzisztenciát biztosító állások között válogathatott volna.

Ezekről az évekről szinte napra menő részletességgel írhatnánk meg a város és fia kapcsolatát a korabeli makói újságok alapján. Némelyiknek szinte állandó munkatársa, más pedig hetente kénytelen írni róla, hiszen közéleti szereplése aktív, mindig figyelemre méltó. A lap, amelybe írt, 1937. május 27-én indul újra *Makói Független Újság* címmel. Tulajdonosa és főszerkesztője Csorba János ügyvéd. (A felszabadult Budapest első polgármestere.) A szerkesztő H. Szabó Imre, akivel élete utolsó éveiben magam is gyakran beszélhettem még az emlegetett évekről. Nála láttam a lapnak azokat a példányait, amelyekben szinte naponta szerepeltek a fiatal Erdei írásai. Nem fontos, de érdekes — a korabeli lapok szóhasználatával —, milyen körülményesen jutottam most ugyanezekhez a lapokhoz. A makói múzeumban mindössze két évfolyam bekötött példányait találhatjuk, ezeket is H. Szabó Imre hagyományozta, valamivel halála előtt. A szegedi Somogyi-könyvtár egyébként gazdag hírlaptárából is hiányoznak a Makói Független Újság évfolyamai. Itt is, Makón is hiánytalanul ott sorakoznak a *Makói Újság* és más kormánypárti lapok. Az ellenzéki újság azonban nincs sehol. Végül a szegedi Egyetemi Könyvtárban leltem föl a szükséges példányokat, minthogy ez az intézmény örökölte a szegedi Királyi Ügyészség egykori gyűjteményét. Ott pedig igen ügyeltek az ellenzéki újságokra.

A friss lap már első számában közöl Erdei-írást. Ennek címe: *Nemcsak a hagy-*

máról híres már Makó. Úgyesen szerkesztett cikk ez arról a jelenségről, hogy a különböző piacokon egyre több makói kertész árul már salátát, földiepret s egyéb kerti terméket. Nyugtalanítónak tartja azonban, hogy a termelők csupán tapasztalati tényeket ismernek, egymástól tanulják-lesik el a termelési módot, vagy egyszerűen „rájönnék” bizonyos eljárásokra, minthogy Makón nincs olyan iskola, amelyben a kertészkedést tanulni lehetne. A következő napokban szinte nem jelenik meg a lap nélküle. Ír tudósítást a medgyesegyházi gyümölcsstermelő szövetkezet alakulásáról. (Hogyan lehet igaz szövetkezetet csinálni, 1937. június 6.), ír cikket a korábban emlegetett kertészeti iskoláról, de néhány apró színes írást, úgynevezett hírfejet is találunk a lapban — *ef szignóval* —, amelyeknek stílusa, témaválasztása egyaránt Erdei szerzősége mellett bizonyít. (Határozottan ezt állította a hajdani szerkesztő, H. Szabó Imre is. A lapcsináló ember emlékézte azonban három-négy évtized távolából nem őrizhet filológiai pontosságú adatokat.) Néhány — szerintem Erdei Ferenc által írt — jegyzet címe: *A makói fák, Rossz idő, Vidékre telepítik a pesti koldusokat.*

A *parasztság nemzetországi divatja* írt cikkében a jelentős különbségek mellett bizonyos azonosságot lát az ottani és magyarországi „nép-csodálat”, az ős-tehetségeket felfedező szorgoskodás divatjában. Egy mondatát érdemes szó szerint idézni: „Östehetséget, s parasztműveket csodálni ez esetben nem mást jelent, mint nem kívánni ugyanazon teremtő erőknél szabad kifejlését.” Ahogy írja, nem más ez, mint megnyugtató és mentés: nincs semmi baj, a nép mily istenáldotta tehetséggel alkot tudatlanságában is. A nép így boldog, ahogy van.

Július első napjaitól szinte kizárólag a hagymáról és a hagymaszövetkezetről ír. Előbb egy vezércikket *Makó és vidéke* címmel. Hadakozik az igazságtalan rendelkezés ellen, amely szerint a hagymásoknak termelői igazolványt kell kérniök az értékesítéshez, de ezt csak a város hivatalosan megrajzolt határában termett hagymára adják ki, holott a makóiak már akkor jelentős mértékben termeltek hagymát a szomszédos községek földjein is. A cikk így fejeződik be: „Nem gazdaságpolitika ez és nem termelésirányítás vagy városfejlesztés ez, hanem egyszerűen máról holnapra való biztosítása egy bizonytalanságokkal küzdő és a jövővel mit sem számoló rendszernek.”

1937. július 18-ra tűzik ki a hagymaszövetkezet közgyűlését. Ennek előkészítésére Erdeiek ellen tüzel a kormánypárti lap, s mellettük korteskedik a Független Újság. Úgy, hogy közli az ügyvezető igazgató cikksorozatát *A makói hagymakertészek szövetkezeti kísérletei* címmel. Visszapillantás ez a korábbi törekvésekre, a jellelennel jobbra csak az utolsó rész foglalkozik. Ez valójában a közgyűlés elé kerülő beszámoló lényege a gazdálkodás részletes adataival, s a jövő feladatait körvonalazó tervekkel. 18-án nyílt levelet ír Erdei a makói hagymásokhoz. Ugyanezen a napon összeül a közgyűlés a Hagymaházban.

A kormánypárti Makói Újság ezzel a címmel tudósít 20-án az eseményről: *Megsemmisítő többséggel kibuktatták a hagymások dr. Erdei Ferencet! Az elsődolalás cikk alcíme: A makói hagymások nem adják oda magukat karriérlovaglášhoz!* A Független Újság igyekszik objektív tudósítást adni a közgyűlésről, hangján érződik azért, hogy inkább a megbuktatott Erdei, s nem a győztesek híve. Az elnöklő, s később győztes Diós Ferenc is védte Erdei Ferencet. Ezt olvassuk a tudósításban: „Erdei Ferenc dr. ellen irányuló közbekialításokra kijelentette, hogy Erdei dr. az ügyvezető igazgatói teendőket önzetlenül, fizetés nélkül vállalta, a kísérleti állomás vezetéséért kapott havi 50 pengőt.” (Összehasonlításképpen elég annyit említenünk az előző napokban közölt beszámolókból, hogy a szövetkezet pénztárosa — kit később sikkasztásért meneszteni kellett — ennek a hatszorosát kapta!) A fiatal Erdei Ferenc természetesen nem tűrhette a sértéseket, joggal keseredett el az értetlenség miatt. Visszavonta listáját, s — ahogy a lap írja — „híveivel kivonult a teremből”. Ő maga nem ír a legközelebbi napokban, a tudósításokból pedig — láthatóan tudatos mellébeszélés eredményeként — nem derül ki, mi is volt a konfliktus igazi oka. A szövetkezet gyenge anyagi helyzete kétségtelenül hatott a tagok hangulatára. Pedig a gazdálkodás eredményeinek javulásáról adott számot az ügyvezető igazgató, hiszen

a korábbi több ezer pengős deficitet eddigre pótolták, sőt 7 pengő 60 fillér nyereséget mutattak a könyvek. Elképzelhetjük, micsoda kínokat szenvedhetett az őszinte hittel küzdő fiatalember, különösen, hogy július 21-én az ellenzéki lap (személy szerint H. Szabó Imre) is kioktatja. Itt derül ki, hogy a fiatal tudós, saját népének profétája valóban az egykez elleni harcban fontolva haladók képviselőivel került szembe, s nem csupán ő, de a bátran újítani, merészen előre lépni akaró szándék is vereséget szenvedett a közgyűlésen. H. Szabó írja: „Adjon hálát istennek Erdei Ferenc, hogy ilyen hamar, már 26 éves korában rá kellett döbennie a szomorú tanulságra, amelyre mások esetleg jóval később ébrednek rá...” A cikk a továbbiakban a hagyományosokat védi, akik — szerinte helyesen — nem álltak harcba a bizonytalan nagyobb darab kenyérért, hiszen „ma is enni akarnak, nem csak holnap, vagy holnapután”. Érthető tehát az álláspontjuk: „...harcoljon Erdei meztelen karddal, mint a valamikori hősök!” A magánvállalkozásban készülő újságot bizonyos mértékig mentheti, hogy olvasóit, vásárlóit, fenntartóit véde, s hátat fordított a fiatalembernek, akinek igazában pedig pár nappal korábban még őszintén hitt.

A posztumusz könyv több fejezetben szól a szülővárosról. A hagyományról, ellenzéki múlttól. A hajdani bukásra — amely Petőfi bukására emlékeztetően kegyetlen és fájdalmas lehetett — ma már csupán rövidke félmondat utal. A Hagymaházról szóló fejezetben olvashatjuk: „Itt arattunk fényes győzelmet a szövetkezet kormányparti vezetői felett, *majd ugyanitt szenvedtünk vereséget...*”

Az ellenzéki lap igyekezett kárpótolni Erdeit a kioktató megjegyzésekért. Még ezekben a napokban közölte például a hírt: *Nagykőrös polgármestere a város érdemével tüntette ki Erdei Ferencet a Futóhomokért.* Később, már közel a háborúhoz, s benne az erősödő fasiszmusban ritkábban tűnik fel a neve, de mindig sok szeretettel írják le. 1939 márciusában *Szabad Szó* irodalmi délutánt rendeznek a Koronában. A szereplők: Szabó Pál, Erdélyi József, Féja Géza és Erdei Ferenc. Egyenként közli a lap az előadásokat, felszólalásokat. Erdeiéttel ezzel a címmel: *A mi Erdei Ferencünk a dobogón.* S közli kemény mondatait: „...a mi irodalmunk harcos irodalom, amely panaszkodik, sír, fellebbez, tényeket állapít meg, felelőssé tesz és következtet. Ez az irodalom bevilágított a magyar élet rejtelmes mélységeibe. Öntudatosított ez az irodalom. Am a kürtszótól még nem omlanak le Jerikó falai. A mai helyzet az új irodalom nyomán: most már ismerjük az utakat, amelyeken haladnunk kell.” Nem kis bátorság kellett kimondani, s kinyomtatni ilyen mondatokat azokban a napokban, amikor a lap más oldalán ilyen címek futottak: *Új nyilaskeresztes pártot jelentett be a Házban Hubay Kálmán!* Másról pedig: *Hitler Prágában!* — *Így halt meg Csehország!* Hogy mennyire kellett a bátorság, s mennyire figyelt föl erre a hatalom, arról ismét egy cím vall az április 30-i számban: *Erdei, Féja, Kovács, Sárközi és Illyés a tábla előtt — Kéthavi fogház.*

Országos feladatok elszóltították a várostól. Élete utolsó éveiben térhetett meg gyakrabban ide, mint szűkebb hazájának országgyűlési képviselője. Örömmel jött vitára, május elseji népnünnepélyre, iskolát avatni, évet zárni, esküvőn pohárköszöntőt mondani, s lehajtott fejjel rokont, öreg barátot temetőbe kíséreni. Hajdani „megvesszőzéseiből” nem maradtak benne tüskék, legalábbis soha nem emlékeztetett rá. A felnőtt fiú elfelejti az édesanya ütéseit. Még azokat is, amelyek igazságtalanul érték. A város-édesanya pedig várta, mindig szeretettel. Akkor is, amikor segítséget, tanácsot hozott, s akkor is igen, könnyeket hullatva, amikor megfáradt testét kívánsága szerint az öreg református temetőbe kíséerte, s átadta a földnek, amelyből vétegett. Ezek álltak az akácok alatt az Aradi utcai ház lábujában, nem messze onnan, ahol született, s ahol — mint egykor a diák József Attilát — őt is megjelölték a Marosra és homlokára kiülő csillagok.

ANNUS JÓZSEF